

Italská kinematografie

Desátá lekce 6. 1. 2021

LUCHINO VISCONTI (1906–1976)

Literatura:

Drahomíra Novotná, *Luchino Visconti*, Praha: Orbis 1969

Geoffrey Nowell-Smith, *Luchino Visconti*, BFI: London 2003

Jiří Cieslar, Concettino ohlédnutí, in: Jiří Cieslar, *Concettino ohlédnutí*, Praha: NFA 1996, s. 250–259.

Potomek milánské šlechtické rodiny. Otec milánský vévoda. Jako aristokrat Luchino Visconti žil. V jeho římském bytě: sluhové v livrejích, afghánští chrti, zahrada s citronovníky, salon se sbírkou bronzových býků a porcelánových psů.

Jeho dílo nebylo vždy výsledkem autorského směřování samotného, ale kompromisem s tím, co bylo v daných produkčních a politických podmínkách možné.

Hlavní téma: rozklad rodiny. Příběhy nikoli nadčasové, ale přesně založené ve své sociální a historické realitě. Marcel Martin: „Podle jeho názoru nedělá dějiny Kleopatřin nos, ale třídní boj.“ Visconti zaznamenává rozklad aristokratické a velkoburžoazní třídy, zánik jisté civilizace a její odchod z historické scény.

Na buržoazii se Visconti coby sympatizant Italské komunistické strany nedívá z pohledu dělnictva, jež by se dle marxistického učení mělo stát vůdcem revolučního procesu, ale – vzhledem k rodinnému původu pochopitelně – z pozice třídy, kterou buržoazie vytlačila, tedy šlechty. Visconti se ve svých filmech *Posedlost*, *Země se chvěje*, *Rocco a jeho bratři*, inspirován později myšlením Antonia Gramsciho, bezpochyby zajímal a chtěl zajímat o pracující lid. Více pozornosti ale nakonec ve svém díle věnoval úpadku aristokracie, který vnímá s jistou nostalgií jako soumrak specifické kultury, jež si sice nezaslouží přežít, ale s jejím odchodem se ztrácí i vzdělanost, jemnost, noblesa.

Subjektivita, autobiografičnost? Visconti to popírá. Nehlásí se ke svým postavám, jeho filmy jsou objektivní. Ale patrná je osobní linie postav, do nichž promítá svou osamělost a romantismus: Španěl v *Posedlosti*, kníže Salina v *Gepadrovi*, *Cizinec*, skladatel ve *Smrti v Benátkách*, Ludvík Bavorský, profesor v *Rodinném portrétu*. V rozhovoru 1976 litoval: „Neustále postrádám skutečnou náklonnost...“ „Neustále točím filmy jen o poražených...“ Téměř všechny mé postavy jsou poražení lidé, protože ti mne dojmají více než ostatní.

Jako předloha mu vyhovuje špatná literatura. Podstatný je kulturní prožitek.

Drahomíra Olivová: u každého Viscontioho filmu se mluví o příliš krásných obrazech, o přehnaném zdůrazňování dekorací, o výtvarné stylizaci.

Visconti: „Já osobně nemám v oblibě filmové kolosy. Jenom požaduji pro své náměty takové prostředky, které by mi umožnily napsat film.“ Georges Sadoul: „Proč píšete?“ Visconti: „Abych vyprávěl příběhy, ne abych měl krásný rukopis. Vždycky se snažím psát méně dobře, než se mi chce, ne tak ozdobně a spíše suše. Nenávídím kaligrafismus, i když jsem mu někdy také podlehl. Chtěl bych, aby můj filmový rukopis byl v hotovém díle naprosto nenápadný.“

Viscontiho způsob režirování: předehrával hercům každou postavu, s výjimkou Anny Magnaniové a pozdních filmů, kdy byl ochrnutý. Alain Delon: „Visconti zachází s herci tak, jako dřív zacházel s koňmi.“ Natáčí třemi kamerami, dvě umisťuje kvůli střihu, třetí náhodně, k zachycení případného nečekaného pohledu, gesta. „Ve filmu je vždycky třeba mít pocit improvizace. [...] Nesnáším příliš vytříbenou režii.“

Viscontiho tvorbu jsme opustili v páté lekci, u filmu *Nejkrásnější* (Bellissima, 1951) a povídkového snímku *Jsme ženy* (1953), jimiž končí jeho neorealistické období. Následovaly filmy v jiném stylu:

Vášeň (Senso, 1954). Námět: Camillo Boito, stejnojmenná cca 30stránková novela. Do hlavních rolí měli být obsazeni Ingrid Bergmanová a Marlon Brando, nakonec hrají Alida Valliová (33) a americký herec Farley Granger. Historický velkofilm z doby Risorgimenta, barevný (Technicolor). Rok 1866. Benátky obsazeny rakouským vojskem. Livia (40), manželka benátského hodnostáře, který s Rakouskem kolaboruje, se v opeře seznámí s rakouským důstojníkem Franzem Mahlerem. Téhož večera je zatčen její bratranec, jeden z povstaleckých velitelů, udal ho Franz. Livia se stane Franzovou milenkou. Povstalci jí svěří odbojové peníze, ona je dá Franzovi, aby podplatil lékaře a vyhnul se frontě. Livia cestuje kočárem za Franzem do Verony, kolem se právě odehrává bitva u Custozzy, kterou Italové prohrávají. Livia ve Veroně přistihne Franze ve společnosti prostitutky Clary. Franz, zhnusen, že se za peníze bohaté paničky stal dezertérem, dá Livii najevo, že Claru platí jejími penězi. Ironicky před Clarou mluví o Liviině vznešenosti. Vypráví o ní před Clarou posměšně jako o důležité dámě. Přirovná ji ke kurvě, s dodatkem, že Clara je mladá a hezká a muži jí platí. Dá najevo, že i Livia si ho na chvíli koupila, tak jako on si koupil prostitutku Claru.

Scéna ponížení Livie: <https://www.youtube.com/watch?v=69p2n5tZepo>

Livia udá Franze na rakouském velitelství jako dezertéra, takže je popraven.

Trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=XUAWmeSM6aw>

Novelku Camilla Boita vybrali Visconti spolu se scenáristkou Suso Cecchi D'Amicovou proto, aby neměli potíže. Režisér zvolil barevnou, efektní, kostýmní podívanou, operní styl: „Je to romantický film, objevuje se v něm pravá podstata italské opery, slova postav jsou melodramatická.“ Operní stylizaci postavil Visconti proti neorealistické metodě. Odstín a intenzita barev odpovídají emocím, temná červeň, zrádná modř noci, pastelové barvy dne.

Viscontiho styl mj. ovlivnil kubánského režiséra Humberta Soláse. Ten se filmem *Vášeň* inspiroval v první povídce svého filmu *Tři Lucie* (Lucía, 1968).

Vášeň přispěla k pověsti Viscontiho jako rozhazovačného režiséra, jehož filmy vyžadují obrovské výrobní náklady. Další snímek, nízkorozpočtový, natočil až 1957:

Natálie (Le notti bianche, 1957). Černobílý. Podle stejnojmenné rané novely F. M. Dostojevského *Bílé noci* (zfilmoval 1959 také Ivan Pyryev, SSSR, proto změna názvu v čs. distribuci. Z dalších adaptací viz Robert Bresson, *Čtyři noci jednoho snílka*).

Hrají: Marcello Mastroianni, Maria Schellová, Jean Marais. Producent: Franco Cristaldi. Scenáristka Suso Cecchi D'Amicová: „Vybrali jsme si námět, na jehož základě bychom mohli udělat dobrou práci a nedostat se do vězení: finanční odpovědnost jsme nesli my.“

Namísto Petrohradu 19. století současné Benátky. Mario se setká s Natálií (u Dostojevského Nastěnka), která bydlí se svou babičkou. Natálie mu vypráví o své lásce: bydlel u nich mladý muž, který odjel a slíbil, že se vrátí. Mario se do dívky zamiluje, ale tamten se opravdu jedné noci vrátí. Natálie ho obejmě, pak se vrátí políbit na rozloučenou Maria a odchází s tamtím mužem. Sníh.

Velmi stylizované, ateliérové, načančané. Pokus o spojení divadelní a filmové estetiky. Nálada, kouzlo, neonová světla, výlohy obchodů, mosty, kanály, vodní odlesky. Výhrady ze strany levicové kritiky. Umberto Barbaro filmu vytkl formalismus, dekadenci, aristokratismus, morbidní odklon od skutečných hodnot. Film přirovnáván k noční můře. Drahomíra Olivová: je to zfilmovaná výborná inscenace Luchina Viscontiho.

Stříbrný lev s. Marka na MFF v Benátkách.

Rokenrolové číslo Marcella Mastroianniho:

<https://www.youtube.com/watch?v=V9tcAFc45-0>

Závěr: <https://www.youtube.com/watch?v=BXNVT-ryLhY>

Suso Cecchi D'Amicová: „Udělejme tenhle film, abychom dokázali, že vůbec ještě žijeme, a potom udělejme film, do jakého budeme mít chuť.“

Tímto vytouženým filmem byl:

Rocco a jeho bratři (Rocco e i suoi fratelli, 1960). Podle povídek milánského katolického spisovatele Giovanniho Testoriho. Hrají: Alain Delon, Renato Salvatori, Anie Girardotová aj. Visconti považoval tento film za druhý díl své trilogie, začínající filmem *Země se chvěje*. Rodina z Lukánie, matka a pět synů. Rodinné vztahy zajímaly Viscontiho méně než fakt, že rodina pochází z jihu. Černobílý obraz konvenuje neorealisticke esteticke, ale aranžmá scén je velmi efektní, což vrcholí ve 157. minutě. Nositelem naděje je mladší bratr Ciro, jenž v závěru nastupuje jako dělník do automobilky Alfa Romeo. Spontánní přijetí, velký úspěch v kinech. Zvláštní cena poroty za režii na MFF v Benátkách 1960.

Čtyři scény pro údajnou obscenitu vystřiženy. Kompromis: měly se na plátně objevit zamlžené skrze filtr. Cenzura film schválila v původní verzi až 1966. V ČSSR v distribuční kopii scény vystřiženy.

Práce (Il lavoro), povídka z filmu **Boccaccio '70** (1962). Hrají Romy Schneiderová a Tomáš Milián. Podle Maupassantovy povídky „Na pelesti postele“: <https://www.malinovysvet.cz/maupassant.htm> Milánská buržoazie. Šlechtična zjistí, že ji manžel podvádí s prostitutkou a začne po něm také žádat peníze.

Celá povídka: <https://www.youtube.com/watch?v=6IQSagZF6wE>

Gepard (Il gattopardo, 1963), Technicolor, Super Technirama 70. Distribuce 20th Century Fox. Cca 180 minut. Velká cena Zlatá palma v Cannes 1963. Kolosální superprodukce. Podle stejnojmenného románu (1957, česky 1963) Giuseppa Tomasiho Di Lampedusa. Hrají: Burt Lancaster, Claudia Cardinalová, Alain Delon, Lucilla Morlacchiová, Terence Hill aj. Historická freska o odchodu staré, kultivované šlechty a nástupu buržoazie. Viscontiho srdce je na straně odcházejících šlechtických hodnot, proti buržoazii. Gepardi jsou příslušníci staré šlechty. Kníže Salina: „My jsme byli gepardi, lvi. Ti, kteří nás vystřídají, budou šakali a ovce. A všichni dohromady, gepardi, lvi, šakali i ovce, budou stále věřit, že jsou solí země.“ Visconti: „Celý film je prodchnut vizí smrti. Smrti jedné třídy, jednotlivce, jednoho světa, určité mentality, určitých výsad.“

Sicílie, květen 1860. Sicílií postupuje Garibaldiho revoluční vojsko. Zámek hraběte Saliny, příslušníka staré sicilské šlechty. Jeho synovec Tancredi, kterého miluje Salinova dcera Concetta, se přidá k revolucionářům. Zasnoubí se s vulgární Angelikou, dcerou zbohatlého měšťáka. Po dvou letech ples v Palermu. Stará šlechta tančí s mladou buržoazií. Ples trval v první verzi 80 minut, nakonec 60 minut.

Faux pas Angelicy: <https://www.youtube.com/watch?v=-vmF3SaEFHQ>

Hvězdy Velkého vozu (Vaghe stelle dell'Orsa, 1965). Velká cena MFF v Benátkách 1965.

Celý film: <https://www.youtube.com/watch?v=izaJ3QSZjNI> Poprvé si Visconti napsal námět. Inspirováno bájí o Elektře. Název pochází z básně Giacoma Leopardiho:

<http://www.data.unibg.it/dati/corsi/25155/81812-unibg%20LONTANANZA%20LEOPARDI,%20Le%20ricordanze%20a.%20a.%202017-2018%2024%20sett.%202017.pdf>

Přeložil Karel Zlín:

Vágní hvězdy Medvědice, už jsem nevěřil,
Že se ještě vrátím do zahrady otce,
Plné záře, kde zvykl jsem si pod vámi
Přemítat, a mluvit s vámi z oken
Tohoto sídla, kde jsem trávil dětství,
A kde jsem poznal, kterak končí radost.
[...]

Sandra (Claudia Cardinalová) s americkým manželem vrací se do rodného města Volterra (střediska etruské kultury), kde ji na zámku čeká bratr Gianni. Spletité poměry, otec židovský vědec zahynul v koncentráku (matka ho udala, domnívají se děti, aby se mohla provdat za svého milence), mezi Sandrou a Giannim podivný vztah s incestními náznaky... Ponurý, chladný film.

Čarodějka upálená zaživa (La strega bruciata viva, 1967), povídka z filmu *Čarodějky* (Le streghe) producenta Dina Di Laurentise, kde v každé z pěti povídek (Pier Paolo Pasolini, Vittorio De Sica, Franco Rossi, Mauro Bolognini) hraje jeho manželka Silvana Manganová.

Cizinec (Lo straniero, 1967), podle stejnojmenné novely Alberta Camuse. Hrají Marcello Mastroianni a Anna Karinová. Podle Drahomíry Olivové věrný přepis předlohy, věta za větou. Celý film: <https://www.youtube.com/watch?v=liWw7AxfFU4>, scéna zabití 51.–53. minuta.

Německá tetralogie – měla obsahovat ještě *Kouzelný vrch* podle Thomase Manna:

Soumrak bohů (La caduta degli dei, Itálie-SRN-VB 1968). Dirk Bogarde, Ingrid Thulinová, Helmut Berger aj. Inspirováno osudy zbrojařské rodiny von Kruppů. Příběh zvrácených vztahů uvnitř německé ocelářské rodiny v době nástupu Hitlera. Celý film: <https://www.youtube.com/watch?v=6cpk5cllszI&t=1254s>
Noc dlouhých nožů: 1 h 32' – 1 h 46'. Incest: 2 h 05' – 2 h 11'.

Smrt v Benátkách (Morte a Venezia, Itálie-Francie 1970). Dirk Bogarde, Silvana Manganová, Björn Andrésen. Jubilejní cena 25. MFF v Cannes. Adaptace novely Thomase Manna. Do Benátek přijíždí stárnoucí skladatel (v novele spisovatel) a zamiluje se do krásného polského chlapce, zatímco ve městě propuká epidemie.

Ludvík Bavorský (Ludwig, Itálie-Francie-SRN 1972), též tv minisérie. Hrají Helmut Berger, Silvana Manganová, Romy Schneiderová. Obraz degenerace vládnoucího rodu. Tragický příběh bavorského krále (1845–1886), homosexuála, jenž podporoval skladatele Richarda Wagnera, přátelil se s císařovnou Alžbětou zvanou Sissi, přislíbil sňatek své sestřenici, ale zasnoubení zrušil, milostně se stýkal se svým sluhou, objednával si herce, aby mu při plavbě po švýcarských jezerech recitovali verše, zval do svých sídel mladíky a hrál s nimi na slepu bábu, osaměle kvílel ve svých komnatách. Bylo rozhodnuto ho internovat a skončil společně se svým lékařem. Paralelní příběh šílenství jeho bratra, knížete Otty. Komorní, pomalý, malátný film.
Trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=yB0rIFWAlPs>

V roce 1974 Luchino Visconti, silný kuřák, utrpěl infarkt, onemocněl trombózou, část těla mu ochrnula. Režiroval dále z invalidního vozíku.

Rodinný portrét (Gruppo di famiglia in un interno, Itálie-Francie 1974). Burt Lancaster, Helmut Berger, Silvana Manganová. Uprostřed svých knih a obrazů – rodinných portrétů – žije osamělý profesor, jen s kuchařkou a služkou. Miluje samotu, straní se lidí. Ale najednou je jeho dům plný hluku a křiku. Nastěhuje se k němu povedená buržoazní rodinka: matka, její milenec Konrád, její dcera a její snoubenec. Tito lidé jsou zhýralí, ale nešťastní. Zvou ho ke svým bisexuálním zábavám. Profesor je proti své vůli vtažen do jejich starostí, pomáhá jim a je nakonec rád, že ho tyto lidé šokujícího chování vrátili životu. Ale rozklad této společnosti se nedá skrýt ani odvrátit. Konrád spáchá sebevraždu, profesor umírá. Motiv podivného nájemníka, který chodí domem a šramotí – je to smrt. Film vypráví o cestě člověka z osamění k jiným lidem, zároveň je to film o konci buržoazní a aristokratické společnosti. Natočeno jemně, měkce, s klasickou vyrovnaností a doprovodem klasické hudby.
Celý film s anglickými titulky: https://www.youtube.com/watch?v=WFye_zgohFE

Rozhovor s Linou Colettiovou (1976):

„Proč jste změnil směr? Proč jste se zaměřil na minulost, na soumraky bohů, na Ludwigy, na Smrti v Benátkách?“

„Vaše naivita je dojemná. Ptáte se mne, proč už netočím vysloveně politické filmy, a já vám odpovídám, protože se filmy natáčejí pro peníze, peníze poskytují producenti – a producenti opravdu nejsou asketové, zabývající se otázkami společenské nespravedlnosti. Jsou to obchodníci a někdy lakomí. A také se moc bojí a jsou zcela spjati se zahraničním kapitálem. Vždyť i vy přece musíte vědět, že náš film má dnes za sebou dolary. A má za sebou Spojené státy, které nepřipustí, aby se u nás dostala k moci levicová vláda, a které jsou neúprosné i v tomto směru, i ve filmové oblasti: film nesmí působit rozvratně...“

Jan Kalíš (ed.) *Problematika filmových dramatických forem*, sv. 2, s. 10.

Nevinný (L'innocente, Itálie-Francie 1976), podle stejnojmenného (1891) dekadentního románu přívržence fašismu Gabriela D'Annunzia. Hrají Giancarlo Giannini, Laura Antonelliová, kamera Pasqualino De Santis. Pod úvodními titulky otvírá se kniha Gabriela D'Annunzia. Salonní melodrama o aristokratovi, který je ateista, má manželku a milenkou Teresu. Manželce vysvětlí, že jejich láska už skončila a trvá už jen vzájemná úcta a přátelství. Zatímco je se svou milenkou v Paříži, jeho žena prožije románek s úspěšným spisovatelem D'Arboriem. Tullio se pak vrátí, zamiluje se znovu do své ženy, ale ta je ve třetím měsíci těhotenství. Zatímco se jeho matka raduje z pokračování rodu, Tullio je ochoten své ženě velkoryse odpustit, ale považuje za samozřejmé, že si nechá dítě vzít. Ona to odmítá, on to považuje za důkaz trvajících vztahu své ženy k milenci, rozhodne se k setkání se spisovatelem, ale dozví se, že dotyčný si přivezl z Afriky škaredou nemoc a umírá. Tullio se vrátí ke své těhotné ženě, v novinách vyjde zpráva o D'Arboriově smrti. Dítě se narodí zdravé, rodiče z něj nemají radost. Žena za dítětem potají chodí, aby se s ním potěšila, on také, protože je nenávidí... Pomalý kostýmní film, napjatě unylý.

Trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=MVRP3zfr7d8>
<https://www.youtube.com/watch?v=MNXh71xDgW4>

VITTORIO DE SICA (1901–1974)

De Sicovu tvorbu jsme opustili ve 4. lekci, na konci padesátých let. Následovaly filmy:

Horalka (La ciociara, 1960), adaptace stejnojmenného románu Alberta Moravii, hrají Sophia Lorenová, Jean-Paul Belmondo. Oscar pro Sophiu Lorenovou za ženský herecký výkon.

Trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=8TjtOepMYNs>

Povídka ***Loterie*** z povídkového filmu ***Boccaccio 70*** (1961).

Poslední soud (Il giudizio universale, 1961), koprodukce s Francií. Hrají Vittorio De Sica, Vittorio Gassman, Silvana Manganová.

Vězňové z Altony (I sequestrati di Altona, 1962), koprodukce s Francií a Německem, podle hry Jeana Paula Sartra. hrají Sophia Lorenová

Boom (Il boom, 1963), v hlavní roli Alberto Sordi

Včera, dnes a zítra (Ieri oggi domani, 1963), širokoúhlá a barevná komedie, tři povídky, hrají Sophia Lorenová, Marcello Mastroianni. Oscar za nejlepší zahraniční film.
Trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=ZetevejWeWA>

Manželství po italsku (Matrimonio all'italiana, 1964), Sophia Lorenová, Marcello Mastroianni. Trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=SqJBj2KHHj4>

Hon na lišku (Caccia alla volpe, 1966), koprodukce s Francií a Velkou Británií, hrají Peter Sellers, Brit Eklandová.

Nový svět (Un mondo nuovo, 1966), koprodukce s Francií

Povídka ***Večer jako jiné*** z povídkového filmu ***Čarodějky*** (). Silvana Manganová, Clint Eastwood

Sedmkrát žena (Sette volte donna, 1967), koprodukce s Francií a USA, Shirley McLaine.

Milenci (Amanti, 1968), koprodukce s Francií, Faye Dunawayová, Marcello Mastroianni

Slunečnice (I girasoli, 1969), koprodukce s SSSR, Sophia Lorenová, Marcello Mastroianni, Ljudmila Saveljevová. Trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=L8cZ1Ro6nWo>

Povídka ***Lev*** z povídkového filmu ***Ona a ona*** (Le coppie, 1970), pod pseudonymem Elmo De Sica, hrají Monica Vittiová, Alberto Sordi.

Zahrada Finzi-Continiů (Il giardino dei Finzi-Contini, 1970), Dominique Sandová. Příběh židovské rodiny v pozdních třicátých letech. Oscar za nejlepší cizojazyčný film.

Dáme mu jméno Andrea (Lo chameremo Andrea, 1972). Komedie o bezdětném páru.

Krátká dovolená (Una breve vacanza, 1973), v hlavní roli Florinda Bolkanová. Jedna ze čtyř Hlavních cen (3. v pořadí) na 19. MFF v Karlových Varech 1974. Celý film: <https://www.youtube.com/watch?v=5l-tlzbSR78&t=4025s>

Cesta (Il viaggio, 1974) podle povídky Pirandella. Hrají Sophia Lorenová a Richard Burton.